

Socioprofesionální skupina v lokální společnosti: Případová studie

Miloš Tomandl

PROLOG

Předkládaná materiálová studie si klade za cíl upozornit na specifika způsobu života a kultury socioprofesionální skupiny kamenického dělnictva působícího v jihozápadní části Českomoravské vysočiny v časovém vymezení let 1890–1938. Autor se snaží postihnout genezi a formování průmyslového dělnictva v podmínkách agrární lokální společnosti vzdálené větším průmyslovým a urbánním aglomeracím a na základě interpretace relevantních informačních zdrojů (literatury, písemných pramenů a terénního výzkumu) poukázat na konsekvence tohoto procesu.

PODMÍNKY PODNIKÁNÍ

Kamenictví na Mrákotínsku je poměrně mladým průmyslovým oborem. Základní podmínky pro jeho genezi jsou splněny v letech, kdy jiná průmyslová odvětví se starou tradicí mají etapu svého zrodu již dávno za sebou. Základy kamenoprůmyslu sice můžeme klást až do osmdesátých let 19. století, ale počátky těžby a zpracování žuly lze sledovat již ve století sedmnáctém. Na konci 17. století se obec Mrákotín stává dodavatelem kamene na stavby prováděné v režii pana Ferdinanda Viléma Slavaty.¹ 28. října roku 1733 je v Telči založen cech zednický a kamenický, který sdružoval mistry a tovaryše místní a přesporní. Lze předpokládat, že v cechu byli zastoupeni i kameníci z Mrákotína.² Pro dalších sto let nemáme pro těžbu žuly na Mrákotínsku písemné doklady. Žádaným stavebním materiálem se žula stává ve větší míře až v padesátých letech 19. století.

Od poloviny 19. století se i ve vyšších polohách Českomoravské vrchoviny mění materiál používaný ke stavbě lidských obydlí. Dřevo je stále více vytlačováno nepálenými cihlami a kamenem.³ Žula byla na Mrákotínsku surovinou dostupnou prakticky pro příslušníky všech sociálních kategorií. Pracovalo se z povrchových tzv. *bludných*

1 Západní Morava 1912, s. 12 ad.

2 BERINGER, J. — JANOUŠEK, J. *Město a panství Telč*, Telč 1891, s. 220–221.

3 FROLEC, V. *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*, Brno 1974, s. 40 ad.

balvanů, kterých bylo na katastru Mrákotínska rozeseto velké množství.⁴ Kameník si vybíral především ty, které mu vyhovovaly svým tvarem a strukturou, opracoval je a použil ke stavebním účelům. Ze žuly se zhotovovaly výrobky určené převážně bližšímu okolí. Byly to hlavně schody, žlaby, koryta, sloupy k zahradám apod.⁵ V tomto období se setkáváme s prvními průkopníky mrákotínského kamenictví. Po zániku tradičního výrobního odvětví tkalcovství, hledali zejména příslušníci slabších sociálních kategorií v kamenictví nový zdroj svých příjmů.⁶

Základní podmínky pro vznik kamenoprůmyslu na Mrákotínsku byly splněny na přelomu osmdesátých a devadesátých let 19. století. Z tohoto období máme také první doklady o průmyslové těžbě a zpracování žuly. Písemné prameny hovoří o „... pěti usedlých mistrech a několika desítkách kameníků“.⁷

Podloží Českomoravské vrchoviny je převážně složeno z krystalických břidlic, rul a žuly. Z hlediska průmyslového zpracování je nejdůležitější horninou právě žula, která v jihozápadní části Českomoravské vrchoviny tvořila souvislé pásma geologických ostrůvků. Geologické podmínky pro vznik kamenoprůmyslu na Mrákotínsku byly příznivé. Průzkum odhalil, že se na katastru obce nalézají velké zásoby dvojslídne žuly a po provedených odborných zkouškách bylo konstatováno, že testovaná hornina patří mezi nejkvalitnější na území Rakousko-Uherska. Pod obchodním názvem *Mrakotiner Granit* byla pak přímo předepisována na stavbu veřejných budov v Rakousku i v zahraničí.⁸ Rozvoj stavebnictví vytvořil v posledním desetiletí 19. století dobrou základnu pro odbyt mrákotínské žuly. Na stavby veřejných budov bylo zapotřebí materiálu, který vyhovoval po stránce technické i estetické. Mrákotínská žula tyto požadavky splňovala v plné míře.

První generace dělníků přicházejících opracovávat tzv. *bludné balvany* pocházela převážně z řad domkářů a chalupníků. Tito dělníci neměli odbornou kvalifikaci a jejich zkušenost s těžbou a zpracováním žuly byla malá. S ohledem na množství a charakter zakázek vyvstala potřeba mrákotínské kameníky odborně vyškolit. Roku 1884 do Mrákotína přišla komise, aby posoudila možnost založení státní odborné školy pro kamenické mistry. Obec měla postavit budovu školy, nebo alespoň na náklady spojené s její stavbou a údržbou finančně přispět. Tehdejší představenstvo obce nabídku odmítlo s poukazem na nedostatek peněz v obecní pokladně.⁹ První generace kamenických mistrů odcházela z Mrákotína a zkušenosti se zpracováním kamene získávala na stavbách ve velkých městech Rakousko-Uherské monarchie, zejména ve Vídni. V pozdějších letech studovali mrákotínští na odborných školách v Hořicích v Podkrkonoší a v Brně.

Mrákotínský kamenoprůmysl měl v období svého vzniku některé specifické rysy, které ho odlišovaly od průmyslu v jiných regionech. Zrodil se v průmyslově zaostalé

4 TIRAY, J. *Vlastivěda moravská: Telecký okres*, Brno 1913, s. 62–63.

5 MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, O. *K etnografickému studiu Horácka*, Praha, 1968, s. 31, (diplomová práce, Filozofická fakulta UK v Praze).

6 POLÁK, A. *Soupis lomů ČSR č. 28: Okres Jihlava*. Praha 1948; *ibid.* *Soupis lomů ČSR č. 35: Okres Dačice*, Praha 1949.

7 *Matriky obce Mrákotín a osady Dobrá Voda 1890–1939*, (Státní oblastní archiv Brno).

8 JELIK, O. *Mrákotín*, Telč, 1936, s. 41.

9 *Ibid.*

oblasti vzdálené velkým městským centrům a jeho rozvoj byl od počátku ovlivňován především požadavky místa a blízkého okolí. Kamenictví bylo na bázi živnostenského podnikání a poskytovalo v sezóně pracovní příležitost nekvalifikovaným dělníkům. Pro celý výrobní proces byla typická převaha ruční práce a ve výrobě nedocházelo k výraznější specializaci. Charakteristickým znakem první generace kameníků bylo spojení se zemědělskou půdou. Práce na malém vlastním či pronajatém pozemku byla hlavním zdrojem obživy a sezónní kamenická práce jejím doplňkem.

ROZVOJ PODNIKÁNÍ

Na konci 19. století zasahovala konjunktura ve stavebnictví i do zapadlých oblastí Českomoravské vrchoviny. Hledaly se nové surovinové zdroje. Zvýšenou poptávku po stavebním materiálu již nebylo možno uspokojit pouze zužitkováním povrchových, bludných balvanů. V devadesátých letech se na Mrákotínsku otevírají první *zemní lomy*. Pokud se lom nacházel na majetku obce, byl kamenickému mistru dáván do nájmu. V tzv. dražebních podmínkách si obec vymíňovala, že „Lom musí být udržován v pořádku, bude racionelně prováděn, práce v lomě ulomené nesmí být k opracování jinam vyváženy, vydražitel je povinen platit z počtu skutečně zaměstnaných dělníků a učňů a nájemce jest povinen mít sídlo v místě, tj. v Mrákotíně.¹⁰

Při těžbě v zemních lomech se získávala žula lepší kvality a ve větším množství. Mrákotínské žuly se užívalo při výzdobě exteriéru a interiéru při stavbě monumentálních objektů. Stala se vyhledávaným stavebním materiálem i za hranicemi Rakousko-Uherska, zejména v Polsku a evropské části tehdejšího Ruska. Na přelomu 19. a 20. století prodělává mrákotínské kamenictví období rozmachu. Je rozšiřována těžba ve starých lomech a jsou zakládány lomy nové. Vedle větších firem s rodinným kapitálem tu provozovala činnost řada drobných podnikatelů.

Počátkem 20. století se v kamenných lomech mění struktura výroby. Vedle dodávek žuly jako stavebního materiálu se ve větším rozsahu začínají prosazovat výrobky kameno-sochařské. Změna výrobního sortimentu se promítla do nároků na odbornou úroveň kameníků. Práce v lomech přestala být okrajovou záležitostí několika desítek dělníků, kteří se v sezóně přivydělávali a stávala se průmyslovým oborem, který v stále větší míře potřeboval odborníky. Kameník přestal získávat odbornou kvalifikaci pouze na základě praxe. Na přelomu 19. a 20. století bylo na Mrákotínsku pod patronací kamenosochařské školy v Hořicích uspořádáno několik odborných výstav a instruktáží. Tyto akce měly kameníky seznámit s novými způsoby těžby a zpracování kamene.¹¹ Potřeba stále většího množství kvalifikovaných pracovníků si vyžádala péči o kamenický dorost. Roku 1907 byla v Mrákotíně založena dvojtřídní průmyslová škola pro kamenické pomocníky. Vyučovalo se dvakrát týdně — ve čtvrtek a v neděli.¹²

10 *Obecní protokol Mrákotín*, SOA Jihlava, fond Obecní úřad Mrákotín, inv. č. 7.

11 *Školní kronika Mrákotín*, SOA Jihlava, fond Obecní úřad Mrákotín, inv. č. 378.

12 Korespondence c. k. okresního hejtmanství v Dačicích Školnímu výboru průmyslové pokračovací školy v Mrákotíně, (opis v archivu autora).

Na přelomu století našla v lomech pracovní uplatnění řada dělníků. Pro většinu kameníků se práce v lomech stala tradicí, „kameničina“ přecházela z otce na syna.¹³ V mnohých kamenických rodinách pracovalo v lomu dva, tři i více mužů. Mzda za práci v lomech měla v hospodaření rodiny stále větší místo.

Proměny hospodářské sféry mrákotínského kamenictví přinesly i změny ve sféře společenské. Průvodním procesem emancipace kameníků byl boj za hospodářské a sociální požadavky. Emancipaci odborového typu předcházelo uvědomování kamenického dělnictva ve spolku *Dělnická vzdělávací jednota Palacký*. Dělnický vzdělávací a podpůrný spolek sdružoval své členy na základě zápisného a měsíčních členských příspěvků. Pečoval o knihovnu, čítárnu časopisů, organizoval kulturní a společenský život v obci a obhospodařoval podpůrný fond.¹⁴ Příznivý vliv na rozvoj dělnického hnutí na Mrákotínsku měla činnost kamenického dělnictva i v ostatních místech Rakousko-uherské monarchie. Mrákotínští kameníci nezůstávali „uzavřeni“ do hranic své obce. Na přelomu století odcházeli v létě mladí kameníci za prací do Vídně. Po návratu na Mákotínsko šířili mezi ostatními dělníky sociálně demokratické myšlenky a seznamovali je s postavením dělníků v Rakousku.¹⁵

SOCIOKULTURNÍ ASPEKTY PODNIKÁNÍ

Na počátku 20. století je hospodářský vzestup mrákotínského kamenictví vystřídán stagnací. Ve snaze obstát v tvrdém konkurenčním boji omezovali podnikatelé výrobní náklady, a protože mzdy dělníků představovaly v úhrnu položek podstatnou část režie, snažili se o jejich snížení. Kameníci se na obranu svých práv začínají organizovat v odborech. Místní odborová skupina kamenodělníků byla založena roku 1907, krátce po ustavení centrálního odborového orgánu *Ústředního svazu kamenodělníků v Rakousku*. Od svého založení patřila mezi skupiny s nejširší členskou základnou. Ustavující „valné hromady“ se účastnilo 100 kameníků, kteří provedli volbu funkcionářů, zvolili si tzv. *ceníkovou komisi* pro jednání o mzdách a přijali opatření pro rozšíření členské základny.¹⁶ Skupina kamenodělníků navázala na činnost *Dělnické vzdělávací besedy Palacký*. Spolkovou místností se stal hostinec *U černého orla*. Na členské schůzi docházeli kromě mrákotínských také kameníci z blízkých obcí: Borovné, Sumrakova, Světlé, Lhotky a Řásné. Na průčelí hostince byla umístěna žulová deska se znamením spojených rukou a heslem Francouzské revoluce: *Volnost — rovnost — bratrství*.¹⁷

Krátce po založení odborové skupiny vystupují kameníci se svými požadavky ve stávce. Na počátku roku 1908 majitelé a nájemci kamenných lomů snížili úkolové

13 *Matriky obce Mrákotín a osady Dobrá Voda 1890–1939*, (Státní oblastní archiv Brno).

14 *Kniha protokolů Vzdělávacího spolku Palacký*, SOA Jihlava, fond Obecní úřad Mrákotín, inv. č. 20.

15 *Ibid.*

16 *Dopis z Mrákotína, Kamenodělník 1907*, č. 7, s. 3.

17 *Kniha protokolů Vzdělávacího spolku Palacký*, SOA Jihlava, fond Obecní úřad Mrákotín, inv. č. 20.

sazby o 5 % pro údajné „váznutí odbytu“ zboží. Kameníci odmítli podle „nových ceníků“ pracovat a prostřednictvím svých důvěrníků naopak navrhovali dosavadní mzdy o 5 % zvýšit. Protože se firmy k jejich požadavku postavily odmítavě, vstoupili do stávky.¹⁸

První otevřené vystoupení v boji za zlepšení hospodářských a sociálních podmínek mělo řadu specifických rysů. Bylo ilustrací nerovnoměrného vývoje dělnictva, které přes stejný sociální původ a příslušnost ke kamenické profesi vykazovalo ve stejné době různý stupeň uvědomění. Část kameníků byla neúspěšným začátkem stávky dezorientována a jevila ochotu přistoupit na podmínky zaměstnavatelů. Výsledek stávky byl nejasný. V této svízelné situaci si zástupci odborů uvědomili nutnost kolektivního vystoupení a ve snaze získat pro stávku většinu kameníků, rozšířili program stávkového boje o požadavek zvýšení časové mzdy a zlepšení sociálních podmínek zaměstnanců na pracovištích. V průběhu stávky se kameníci snažili čelit neústupnosti zaměstnavatelů založením vlastního, dělnického podnikatelského sdružení. V obavě před „dělnickými“ lomy však obec zvýšila pronájem o 100 % a tak k ustavení dělnického družstva nedošlo.¹⁹ Po osmi týdnech stávkového boje byli podnikatelé přinuceni zahájit jednání. Důvěrníci odborové organizace podepsali s vedením kamenných lomů první hospodářskou smlouvu, která byla v dějinách mrákotínského kamenictví zároveň prvním písemným dokumentem dokladujícím práva zaměstnanců. Platnost smlouvy byla stanovena na dobu tří let a zahrnovala zvýšení úkolových sazeb o 3–5 %, hodinový tarif o 3 % a finanční zvýhodnění při práci přesčas. Ve smlouvě bylo zakotveno zkrácení pracovní doby z 11 na 10,5 hodiny a prodloužení polední přestávky.²⁰ Stávka z roku 1908 měla v emancipačním procesu mrákotínských kameníků velký význam. Byla prvním společným vystoupením dělnictva. Velký morální účinek měla i podpora proplácená stávkujícím *Ústředím svazu kamenodělníků*.²¹ Stávkový boj svým významem přerostl rámec odborů a svým způsobem přinesl užitek i ostatním dělníkům. Pod vlivem úspěšné stávky vzrostla autorita odborové skupiny a do místní odborové organizace se hlásili noví členové.²²

Odborové hnutí kamenodělníků překonávalo v letech 1910–1914 mnohá úskalí v boji za upevnování jednoty dělnictva. Nedůvěra ve vlastní síly a pesimismus se projevil v době prvních ohlasů hospodářské krize. Mrákotínské kamenolomy měly pro své výrobky odbyt a podnikatelé snižovali počty zaměstnaných. Na kamenické rodiny dolehl nevídaný host — bída a hlad. Ve snaze zabezpečit svým rodinám alespoň životní minimum snažili se někteří kameníci udržet v práci za každou cenu, porušovali hospodářské smlouvy a zbavovali se výdobytků předchozího stávkového boje.²³

18 Mzdový boj kamenodělníků v Mrákotíně, *Kamenodělník* 1908, č. 6, s. 4.

19 Mzdový boj kamenodělníků v Mrákotíně, *Kamenodělník* 1908, č. 10, s. 3.

20 Stávka kamenodělníků v Mrákotíně skončena, *Kamenodělník* 1908, č. 8–9, s. 4.

21 Ibid.

22 Stav a pohyb členstva našeho svazu, *Kamenodělník* 1919, č. 4, s. 3.

23 Z Mrákotína, *Kamenodělník* 1919, č. 5, s. 4; č. 8, s. 2; č. 11, s. 5; č. 21, s. 4.

PODNIKATELÉ A ZAMĚŠTNANCI

Před 1. světovou válkou zaměstnávaly mrákotínské firmy cca 300 zaměstnanců. Po roce 1914 odešli téměř všichni práceschopní muži na frontu a lomy se zavíraly. Podle zápisů v obecní kronice pracovalo na Mrákotínsku v letech 1914–1918 ve dvou lomech celkem 22 dělníků, většinou starců a učedníků.²⁴ Výroba byla opět obnovena až po roce 1918. Zahájení těžby v zanedbaných a zpustlých lomech si vyžadovalo investice, které majitelé a nájemci po válce neměli. Museli žádat o úvěr. Kamenický mistr si najal lom, zaplatil nájem, podnikatel mu půjčil provozní kapitál a nájemce se zavázal, že mu bude dodávat hotové zboží. Tento způsob měl za následek, že chtěl vydělat nájemce lomu, ten, kterému se výrobky prodávaly, a konečně i banka, která financovala zprostředkovatele. Obecnému trendu přerůstání kapitalismu volné soutěže v kapitalismus monopolistický se neubránílo ani mrákotínské kamenictví. Jedna z největších firem — *Jarolím Foit* byla roku 1920 přeměněna průmyslovou agrární bankou v Brně na akciovou společnost *Mrákotínské kamenolomy a stavební podniky*. Sdružením několika firem, jejichž majitelé byli v příbuzenském poměru vznikly *Spojené žulové závody v Mrákotíně*. Někteří majitelé malých lomů ztratili svou hospodářskou samostatnost, lomy zavírali, nebo je odstupovali větším, kapitálově silnějším společnostem. Po roce 1918 mrákotínské firmy „ztratily“ zahraniční trhy a soustředily se proto na uspokojování zakázek nového československého státu. V pracovním procesu i nadále převažovala namáhavá ruční práce; pouze ve větších lomech byly některé namáhavé operace mechanizovány.

Na počátku 20. let 20. století se mrákotínští kameníci představují jako skupina vesnické společnosti, která se od ostatních odlišovala. Kamenictví se stalo tradičním rodinným povoláním, v četných rodinách do lomů nastupovala třetí generace kameníků.²⁵ Nástup syna do lomů byl v kamenických rodinách samozřejmou záležitostí a případy, že by se syn „nepotatil“ a dal se na jiné řemeslo, byly velice řídké. Při volbě povolání nehrála svou roli pouze tradice, ale i omezená nabídka jiné profese. Při nástupu do učení na kameníka nemusela rodina na syna, jak tomu bylo v některých řemeslech, přispívat. Kamenický učeň dostával za práci v lomě mzdu, která mohla posílit rodinný rozpočet. Učební doba kamenického pomocníka trvala dva, později tři roky. V jejím průběhu prošel učedník postupně různými etapami výrobního procesu. Těžiště jeho odborné přípravy bylo v praxi. Při práci byl podřízen mistrovi, ale plnil i příkazy starších, kvalifikovaných kameníků. Učení bylo zakončeno zkouškou, při které měl adept kamenictví prokázat před zástupcem živnostenského sdružení své odborné kvality. Po složení zkoušky „dostal za vyučenou“ — byl mu předán výuční list kamenického pomocníka. Získáním výučního listu se stal učeň právoplatným členem pracovního kolektivu a vstupoval do odborové organizace.

První světová válka zasadila odborové skupině mrákotínských kameníků citelnou ránu. V jejím průběhu odešla většina kameníků na frontu a mnozí se už zpátky nevrátili. Stav členské základny se snížil na minimum. Činnost skupiny byla obnovena až po roce 1918. Zahájením práce v lomech se vytvořily předpoklady pro regeneraci sil

²⁴ *Obecní kronika městyse Mrákotína*, SOA Jihlava, inv. č. 31, s. 11.

²⁵ *Matriky obce Mrákotín a osady Dobrá Voda 1890–1939*, (Státní oblastní archiv Brno).

a do roku 1919 vstupovali kameníci s konkrétním požadavkem: zvýšit sazby za práci v úkolu, časovou mzdu o 30–50 %, zavést osmihodinovou pracovní dobu a čtrnáctidenní intervaly výplat. Kameníci zahájili boj v oblasti, která se jich bezprostředně týkala. Zaměstnavatelé chtěli využít období nezaměstnanosti a požadavky kameníků odmítli. Mladí svobodní dělníci, ve snaze podpořit své starší kolegy, odešli za prací za hranice republiky, zejména do Francie a Belgie. Pro svou zručnost a dovednost byli v cizině vyhledáváni. Mnozí z nich si v nových působištích založili rodiny a na Mrákotínsko se již nevrátili. Střet kameníků se zaměstnavateli skončil kompromisem. Smlouva uzavřená na období jednoho roku zajišťovala 35 % přírůstek na mzdách a 48 hodinovou týdenní pracovní dobu.²⁶

MRÁKOTÍNSKÝ MONOLIT

Léta 1921–1929 byla pro mrákotínské kamenolomy obdobím, ve kterém se období konjunktury střídala s obdobím krize. V obdobích hospodářské prosperity se kameníci snažili na zaměstnavatelích získat další dílčí výhody.²⁷ Roku 1921 byla firmě *Mrákotínské kamenolomy a stavební podniky* zadána státní zakázka na vylomení monolitického bloku žuly. Monolit měl být dopraven na pražský Hrad a vztyčen jako pomník na paměť založení Československa.²⁸ Uvolnění příslušné lavice a příprava monolitu si vyžádala téměř dvou roků usilovné práce. Blok žuly byl odlomen na jaře roku 1923. Celá akce byla středem pozornosti obyvatel nejen Mrákotínska, ale i vzdáleného okolí. Ojedinelý pracovní výkon průběžně sledoval také odborný tisk.²⁹ Pro přiblížení celkové atmosféry dáme nyní slovo dobovým zdrojům informací.

„V tomto roce (1923 — MT) bylo v Mrákotíně rušno. Dopravoval se na hrad pražský monolit a kašna, které dodávala firma *Mrákotínské kamenolomy*. Oba kusy byly vylomeny v lomě zvaném *Šedova skála*.“³⁰ ... „Monolit byl z dobré žuly mrákotínské a měl skutečné rozměry 18,20 m délky, při profilu středním 138/138 cm; u své špiče byl poněkud podlomen as na 76 cm, takže užitečná výška jeho dle pravdy byla asi 17,40 m, při rozměrech základny 90/100 cm. Váha celého kusu byla vskutku 916 q. ... velký kámen pro mísu fontány ... byl vylomen spodněji, má materiál dokonalejší a bělejší než monolit obeliskový a měřil po hrubém opracování 4,35 m v průměru as 1,80 m výšky, takže vážil dokud nebyl uvnitř vybrán, 718 q; po vydlabání dutiny vnitřní, což dalo se mezi transportem, měl pak váhu asi 500 q.“³¹

Vylomení a vyzdvižení monolitu z těsného lomu nebylo snadnou záležitostí. Při práci se muselo postupovat velice opatrně, neboť hrozilo nebezpečí porušení bloku.

26 Stávka kamenodělníků v Mrákotíně, *Kamenodělník* 1920, č. 5, s. 1; č. 6, s. 3; č. 7, s. 3; č. 10, s. 3.

27 *Stavebník* 1926, č. 8, s. 2.

28 O přidělení zakázky rozhodla komise složená z čelných odborníků a finanční náklady spojené s realizací celého projektu se rozhodl uhradit ze svých prostředků prezident T. G. Masaryk.

29 Např. odborná periodika: *Kamenodělník*, *Stavebník*, *Kámen* ad.

30 *Obecní kronika městyse Mrákotína*, SOA Jihlava, inv. č. 31, s. 28–29.

31 WEINZETTL, V. Mrákotínský monolit pro pražský hrad, *Kámen* IV, č. 12, s. 137.

„Monolit ... byl od silnice vzdálen 420 m. Aby mohl být dopraven k silnici, musel se nejprve upravit terén. Byl dopravován po dutých ocelových válcích o průměru 10 cm, které se plnou délkou pohybovaly po dubových fošnách. Byl tažen jeřáby a tlaččen hevery po svahu 1:21. Doprava počala 24. dubna a k silnici dospěla 10. května. ... Na silnici se kladly pražce železniční k upevnění kolejnic, po kterých se pohybovaly vozy. Doprava byla velmi obtížná a zdoluhavá, zvláště při zatáčkách neb při stoupání silnice. Kupř. v městečku u domu č. 45 bylo potřebí tří dnů a nocí než zatáčka byla přejetá.“³²

Při dopravě monolitu došlo mezi zástupcem ministerstva veřejných prací a velitelem vojáků pomáhajících zajišťovat dopravu ke sporu v otázce řízení pracovních operací. Jejich neshody měly vliv na další průběh událostí.

„Za obcí před svahem zvaném *Na Křížku* se ukázalo, že je potřeba dopravovat oba kusy tj. monolit a kašnu odděleně ... Katastrofa nastala již 8. září. Toho dne vyjízďelo se pouze s obeliskem po prvním příkrém svahu. Položeny koleje as 100 m dlouhé, vůz tažen byl (3 vojenskými tzv. *Daimlerovými traktory*), lanem 23 mm silným, kteréž vedeno bylo přes jednu pevnou a jednu pohyblivou kladku. Nahoře na vrchu asi ve vzdálenosti 40 m byla zasazena do kamene silničního jako kotva silná krepna s okem 30 mm silným.. oko to bylo naprosto nezpůsobivé, a nemohlo býti jinak, než se roztáhlo a přetřhlo v místě svaření ... monolit sjel po srázu dolů po kolejích a narazil na vůz s mísou dole stojící tak mocně, že se dlouhý kus monolitu přerazil ve vzdálenosti 6,30 m od vrcholu, takže zbylo z celé jeho délky pouze 11,90 m.“³³

Delší torzo monolitu bylo odesláno do Prahy na pomník občanům padlým v 1. světové válce, kratší pak k stejnému účelu do Telče. V roce 1924 byl v témže lomu připraven další monolit o délce 18 m. Při jeho uvolňování z lavice došlo k nehodě a vrchní část bloku se odlomila. Po částečném opracování byl blok vyzdvižen z jámy a dopraven k silnici. Zde dostal finální tvar komolého jehlanu.

„Nynější monolit měří délky 15,68 m a má spodní základnu 195/195 cm, hořejší 132/132 cm a jeho váha jest 1146,5 q, takže tento druhý monolit jest vlastně ještě těžší a sice o značnou váhu, 230 q nežli byl onen první, přelomený v roce 1923.“³⁴

Monolit byl dopravován z Mrákotína do Telče po nově postavené silnici v dřevěné kleci na saních z ocelových traverz.

„Po silnici pokládány fošny z tvrdého dřeva, po kterých se saně na ocelových válcích pohybovaly ... tažené 2 vojenskými traktory a 2 tanky ... Doprava po silnici od místa naložení až do Telče trvala 38 dní a stála 68 633 Kč,-. V Telči byl monolit naložen na vlak, a vyjel ku Praze 3. prosince v 8,32 hod. ráno. Do Prahy dojel 8. prosince v 12,40 hod. v poledne. Monolit byl okrášlen a nesl po jedné straně nápis: *Tam se skála hne, kam se síla napře*, vpředu bylo vvedeno heslo *Práci zdar!* a na tenčím konci *Pozdrav pražskému Hradu*.“³⁵ Monolit byl vztyčen na třetím nádvoří Pražského hradu 2. listopadu 1926.

32 *Obecní kronika městyse Mrákotína*, SOA Jihlava, inv. č. 31, s. 29–31.

33 WEINZETTL, V. Mrákotínský monolit pro pražský hrad, *Kámen IV*, č. 12, s. 138–139.

34 *Ibid.* s. 139.

35 *Obecní kronika městyse Mrákotína*, SOA Jihlava, inv. č. 31, s. 34–35.

KRIZE PODNIKÁNÍ

Světová hospodářská krize, která vypukla roku 1929, zasadila mrákotínskému kamenictví těžkou ránu. V prosinci roku 1929 kamenické firmy propustily kameníky a pracovaly většinou pouze s učedníky. Na podzim následujícího roku byla práce zastavena ve všech lomech. Část propuštěného dělnictva našla pracovní uplatnění na příležitostných veřejných tzv. *nouzových pracích*. Pracovali v lesích, na silničních komunikacích apod. Mladí kameníci odcházeli za prací mimo oblast Mrákotínska. Některé rodiny řešily neutěšenou situaci vystěhováním z obce.³⁶ Pro kameníky a jejich rodiny nastaly krušné časy. Nouzové práce a „hubené“ podpory vyplácené v nezaměstnanosti stačily sotva na uhájení holé existence. Ve svízelné situaci se ocitali zejména majitelé domků, na nichž „vázly dluhy“. Nebyli schopni platit úroky a domky jim byly prodávány v dražbách.³⁷

EPILOG

V roce 1935 dochází k částečnému obnovení těžby v mrákotínských lomech. Kamenické firmy získaly menší zakázky a byly ochotny část kameníků opět zaměstnat. Dělníci však byli nuceni pracovat za velmi nízké mzdy. Podle dobových pramenů se mzda kvalifikovaného kameníka pohybovala kolem 10,- Kč za den.³⁸ Dělníci se proti nízkým mzdovým tarifům bránili svou tradiční zbraní — stávkou.³⁹ Po okupaci ČSR německými vojsky se na Třeštsku a Telečsku formuje hnutí odboje, do kterého se zapojili i mrákotínští kameníci. Po odhalení ilegální sítě provedlo gestapo zatýkání a mezi uvězněnými bylo i deset kameníků z Mrákotína. Dva z nich se již z vězení nevrátili.⁴⁰

Uzavíráme kapitolu historie mrákotínského kamenictví, ve které jsme se pokusili nastínit genezi, způsob života a kulturu socioprofesionální skupiny představující ve sledovaném období specifickou složku agrární lokální společnosti.

36 Ibid. s. 45–46.

37 Ibid. s. 56 a 62.

38 Ibid. s. 62.

39 *Stavebník* 1935, č. 13, s. 5.

40 *Obecní kronika městyse Mrákotína*, SOA Jihlava, inv. č. 31, s. 62.

PŘÍLOHA

Charakteristika kamenických podniků působících na katastrálním území obce MrákotínLegenda

- a. Název a lokalizace podniku.
 - b. Majitel (nájemce) podniku.
 - c. Způsob zpracování materiálu.
 - d. Způsob těžby a výrobní zařízení.
 - e. Otevření lomu (počet zaměstnanců).
 - f. Způsob použití výrobků.
-
- a. Pod Jasánky, kat. č. 557, 578, 579/1, 580, 581, 584/1, 584/2, 585–588, 547/2, 589, 590, 594–599, 632/11, 630, 531/2, 548/1.
 - b. *Jarolím Foit; Mrákotínské kamenolomy a stavební podniky akc. společnost v Mrákotíně; Baťa.*
 - c. Tesaný kámen, kvádry, desky, dekorační, dlažební a stavební kámen; většinou výrobky pro silniční a železniční stavby.
 - d. Ručně a strojní technikou; 1 kladivový kompresor Ingersoll-Rand s benzinovým motorem, 3 lanové jeřáby, 2 otočné jeřáby, brusírna, vozíky, kolejnice a dílny k oprávcování kamene.
 - e. V „dolním“ lomu se těžilo od roku 1863, v „horním“ od roku 1919; v letech 1890–1935 zde pracovalo 60–80 kameníků.
 - f. Monolit na Pražském hradě, Památník osvobození, Šekový úřad Praha, Ministerstvo zemědělství, Ministerstvo železnic, Všeobecná nemocnice v Brně, Právnická fakulta UK, kašna na pražském Hradě, železniční stavby, především mosty.
-
- a. Pod Jasánky, kat. č. 566, 567, 575/6, 568, 569.
 - b. *Spojené žulové lomy v Mrákotíně* (kat. č. 566, 567, 575/6); *Vilém Dvořák, Mrákotín* (kat. č. 568, 569); *Theodor Vyhliďal, Panské Dubenky* (kat. č. 569/2); nájemce: *Spojené žulové lomy v Mrákotíně, spol. s r. o.*
 - c. Tesaný kámen, dekorační, stavební a lomový kámen.
 - d. Ručně; 1 lanový jeřáb.
 - e. V roce 1890; 35 kameníků.
 - f. Městská plynárna v Brně, část Památníků osvobození, železniční dráhy v Ostravě, hrad Špilberk v Brně.
-
- a. Jasánky (Hamry), kat. č. 582, 583, 576.
 - b. *Karel Vyhliďal, mistr kamenický, Spojené žulové závody v Mrákotíně.*
 - c. Tesaný a stavební kámen lomový.
 - d. Ručně; 1 jeřáb.
 - e. V roce 1890; 25 dělníků.
 - f. Na stavby, silnice.

- a. Jasánky, kat. č. 609, 610.
 - b. *Albert Föster, kamenický mistr, Cukmantl.*
 - c. Stavební tesaný kámen a práce kamenické.
 - d. Ručně.
 - e. V roce 1900; 40–50 kameníků.
 - f. Na obytné stavby.
-
- a. Pod Jasánky, kat. č. 601, (1 km západně od Mrákotína, severně od silnice Mrákotín–Studená).
 - b. *Jíra Čeněk, Mrákotín.*
 - c. Tesaný kámen stavební a kámen dekorační.
 - d. Ručně.
 - e. V roce 1890, opuštěn v roce 1925.
 - f. Na obytné stavby.
-
- a. Pod Jasánky, kat. č. 555.
 - b. *Antonín Filípek, rolník, Mrákotín č. 30.*
 - c. Práce kamenické, stavební kámen tesaný a kámen lomový.
 - d. Ručně.
 - e. V roce 1910.
 - f. Na obytné stavby.
-
- a. Na březině, kat. č. 1089.
 - b. *František Gregor, Mrákotín č. 11.*
 - c. Tesaný stavební kámen všeho druhu, odpad zčásti jako lomový kámen stavební.
 - d. Ručně.
 - e. V roce 1900, od roku 1928 opuštěn.
 - f. Na obytné stavby.
-
- a. Na březině, kat. č. 1090.
 - b. *Josef Mrázek, kamenický mistr, Nová Bystřice.*
 - c. Tesaný stavební kámen a kámen pro práce pomníkové.
 - d. Ručně.
 - e. V roce 1895, od roku 1925 opuštěn.
 - f. Obytné stavby, pomníky.
-
- a. Na březině, kat. č. 1094/1.
 - b. *Františka Bednářová, Mrákotín, č. 92.*
 - c. Tesaný stavební kámen a práce kamenické.
 - d. Ručně.
 - e. V roce 1906, od roku 1922 opuštěn.
 - f. Obytné stavby, dlažba vozovek.

- a. Na březině, kat. č. 1102.
 - b. *Anežka Neužilová, Mrákotín č. 92.*
 - c. Tesaný kámen stavební a práce kamenické.
 - d. Ručně.
 - e. V roce 1890, opuštěn od roku 1906.
 - f. Obytné stavby.
- a. Na březině (Pitkov), kat. č. 1100.
 - b. *Amalie Jirků, Mrákotín, č. 34.*
 - c. Tesaný stavební kámen a kámen pro práce dekorační.
 - d. Ručně.
 - e. V roce 1900, opuštěn od roku 1925.
 - f. Obytné stavby.
- a. Hora, kat. č. 2516.
 - b. *Obec Mrákotín, nájemce Richard Dvořák, mistr kamenický, Mrákotín.*
 - c. Tesaný kámen, dekorační kámen, tesaný i leštěný, pomníky, schody a všechny práce kamenické; dlažební kámen a lomový kámen stavební.
 - d. Ručně; jeřáb, dílna na opracování kamene, brusírna.
 - e. V roce 1933, 25 kameníků.
 - f. Poštovní úřad v Mělníku, vojenská kasárna v Táboře, Kroměříži, nádraží v Břevlavi, nemocnice v Praze-Motole.
- a. Hora, kat. č. 2516.
 - b. *Obec Mrákotín; nájemce Karel Vyhliďal, mistr kamenický, Mrákotín.*
 - c. Tesaný stavební kámen, kvádry, pomníky a dekorační práce, desky, kostky a kvádry na vodní stavby.
 - d. Ručně; jeřáb, dílna na opracování kamene, brusírna.
 - e. V roce 1934, 30 kameníků.
 - f. Železnice v Ostravě, úprava hradu Špilberk.

Výuční list: K upomínce⁴¹

Den, kdy prohlášen Jste za tovaryše, má pro Vás život velký význam. Při této příležitosti, kdy odevzdán Vám byl tento výuční list, upozorňujeme Vás na toto: buďte pamětliv, že vstupujete dnes na dráhu, která tvoří rozhraní mezi závislým a svobodným, téměř samostatným životem. Tato svoboda jest však právě to, co rozumným a užitečným způsobem využítkovati máte.

Nezapomínejte na svou rodnou vlast a nikdy nepohrdejte řečí mateřskou, jíž praotcové Vaši mluvili a všude vystupujte jako věrný syn vlasti své, snažte se státi jejím hodným synem a buďtež pamětliv povinnosti jež k Bohu, sobě samotnému a k lidem zachovati máte.

Půjdete-li za účelem dalšího vzdělávání do světa, necestujte nikdy na zdařbůh, nýbrž vždy za jistým, předem vytknutým cílem. Varujte se zlých společností, které

41 Opis Výučního listu je uložen v archivu autora.

nemají lásky ku své řeči mateřské, ani ku své rodné vlasti. Nepromeškejte nikdy toho, čemu byste se mohli přiučiti, neboť dovednost a všestranné vzdělání ve Vašem oboru bude základem Vašeho budoucího štěstí. Každého tovaryše jest povinností ze všech sil kýženého cíle se domáhati, by se v oboru svém co možná nejvíce zdokonalil, aby si jednou jako dovedný mistr samostatnou živnost zařídil. Budete-li se řídit upřímným pokynem našim, pojistíte si základ budoucího štěstí.

Bůh popřej Vám hojného zdaru, žehnej krokům Vaším a síliž Vás k boji za svobodu a volnost své vlasti.

Matěji Kroupovi byl vystaven výuční list na 3-letý učební obor kameník, v Mrákovtíně 2. ledna 1909 od kamenického mistra Jarolíma Foita.